

דבר העורך

דרכי החיזוק

מרו הגר"ג אדלשטיין זצוק"ל לומד מוסר בספר 'שערי תשובה' בימים נוראים במקומו הקבוע, קרישית תמונה: קובץ גיליונות

חזוק תמיד: הגיליון שלנו מופיע לע"נ מרו ראש הישיבה הגאון הגדול רבי ירחמיאל גרשון אדלשטיין זצוק"ל שבכל הזדמנות היה מעורר על חובת לימוד המוסר, והיה אומר שלימוד מוסר אינו מידת חסידות אלא חיוב גמור, לבחורים צריך סדר מוסר בישיבה חצי שעה, ולאברכים לכל הפחות 5 דקות. ועל ידי המוסר האדם משתנה, ויש לו חיים מאושרים לו ולבני ביתו.

בפתק **עצות לחיזוק וישועה**, מופיע סעיף ב' ברשימה - לימוד 5 דקות מוסר כל יום, כאשר שאלוהו, מדוע טורח ומרבה לדבר על נושא של מוסר בכל הזדמנות, הרי ידוע שהציבור לא מושפע מכך מספיק? השיב, מחמת חשיבות הדבר שווה לי לדבר על זה, אפילו אם ישפיע רק על שני אנשים!

גיליון **דרכי החיזוק** שמופיע כבר יותר מ-10 שנים, מעל 600 גיליונות, ובו שיחות הגר"ג, מצוטט בכל ראש גיליון לשון הגמ' (ברכות דף לב); ארבעה דברים צריכים חיזוק והראשון שבהם תורה. ופירש רש"י (ד"ה צריכינן) שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו. שכן תמצית המטרה על רגל אחת של שיחות הגר"ג, להתחזק תמיד בתורה כל אדם ובכל עת כפי כחו, כפי שהזכיר את הגמ' והרש"י הללו אין ספור פעמים בשיחות, במשך עשרות שנים.

גיליון **דרכי החיזוק** 600 הופיע מהדורה מורחבת (56 עמודים) בנושא 'פניני חיזוק - לימוד המוסר', גיליון עומק הפשוט שלפנינו נערך על פי הדברים שהוזכרו שם. בברכת התורה עקיבא יוסף לוי

נושא הגיליון

'לימוד מוסר כהלכה'

החזק במוסר אל תרף

תקציר: סדרת הגיליונות בנושא מצות תלמוד תורה; החלק הראשון - ללמוד את בנו תורה: 392 'גדר חיוב האב ללמד את בנו תורה'. 393 'בן חמש שנים למקרא'. 394 'מנהג תלמודי התורה בזמננו'. 395 'פולמוס החיידרים בזמננו'.

החלק השני - ללמוד בעצמו תורה: 396 'מצות תלמוד תורה'. 397 'מצות ידיעת התורה'. 398 'מצות הבנת התורה'. 399 'פולמוס שיטות הלימוד'. 400 'סדר הלימוד כהלכה'. 401 'לימוד הלכה למעשה'.

גיליון שלפנינו מספר 402 בנושא 'לימוד מוסר כהלכה' יתבאר, מה מקור וגדר החיוב ללמוד מוסר, ומדוע? האם ההלכה ללמוד מוסר, הוא מידת חסידות

וינחו בו

השבוע יתקיים בס"ד
שיעור בהלכה בנושא

עירוב
במקומות
נופש

השיעור יימסר ע"י

הגאון רבי משה אנגלרד שליט"א
מרבני מוקד העירוב

ביום רביעי פרשת פנחס - ט"ו תמוז תשפ"ג

בבית הכנסת פניקס קרלין

רח' חסידי קרלין 1 שכונת בית ישראל ירושלים

אחידה צ' 2:00 - 3:00

נושא השיעור

אך בורקים עירוב כשישנו מתחמם ומפץ! אך נצרים נהנונו עירוב בחור או יישוב שאם כהן עירוב | אך ניתן ליצור צורת הסתם | שאר דברי העירוב נעו שלל נודעים.

שמעו ותחי נפשכם!

שימו לב לשינוי בעטיפת השיעור עקב הסתם.

מוקד העירוב

פנו 052-5377885

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

083-512-4604

עוד יציר
הילכתא
דעת עומק מחלוקה

השיעור מתקיים באמצעות ועד ידי הילכתא

השיעור נתרם באדיבות מוקד העירוב

נתון להקדש את השיעור לכותב ולשיעור אצל הרבנים בכלל בסלול 083-512-4604

להאזנה לשיעור הילכתא: קו הילכתא 02-5377885 | קול הלשון | אוצר השיעורים

לפנים משורת הדין, או חיוב גמור בגדרי ההלכה? האם החיוב הוא בכל יום או לא? כמה זמן צריך להקדיש ללימוד המוסר? באיזה ספרים יוצאים ידי חובת לימוד מוסר (ספרי ראה, קבלה, חסידות, מחשבה)?

1. שמע בני מוסר אביך

חובות הלבבות: אינספור פסוקים נאמרו בחשיבות חובת היראה, האהבה, ושאר חובות הלבבות. **נאמר** (דברים פרק יג פסוק ה) **אַתְּרִי ד' אֱלֹקֶיכֶם תִּלְכּוּ וְאִתּוֹ תִּירָאוּ וְאֵת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמְרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמְעוּ וְאִתּוֹ תִּעֲבְדוּ וְבוֹ תִדְבְּקוּ. וְנֹאמַר** (דברים פרק י פסוק יב) **וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מַה ד' אֱלֹקֶיךָ שָׁאֵל מֵעַמָּךְ כִּי אִם לִירָאָה אֵת ד' אֱלֹקֶיךָ לִלְכֹת בְּכָל דְרָכָיו וְלִאֲהַבָה אֹתוֹ וְלִעֲבֹד אֵת ד' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל לִבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ. וְכַתּוּב הַרְמַח"ל בַּמְסִילֵת יִשְׂרָאֵל **שְׂרִים** (בהקדמה ובפרק א), **הַפְּסוּק** (דברים פרק י פסוק יב) **וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל, כּוֹלֵל כֹּל חֻלְקֵי שְׁלֵמוֹת הָעֲבוּדָה הַנְּרִצִית לְשֵׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, הֵם: הִירָאָה, הַהֲלִיכָה בְּדַרְכָּיו, הָאֲהָבָה, שְׁלֵמוֹת הַלֵב, וְשִׁמְרִית כֹּל הַמִּצְוֹת.****

על **הַפְּסוּק** (במדבר פרק כא פסוק כז) על פן יֵאמְרוּ הַמְשֻׁלָּים **בְּאֵי תִשְׁבּוּן, דְרוֹשֵׁת הַנֵּמ'** (בבא בתרא דף עח:) שהכוונה למושלמים ביצרם, לחשב חשבונם של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה. ומבואר **בַּמִּשְׁנָה** (אבות פרק ג פסוק יז), אם אין חכמה אין יראה, אם אין יראה אין חכמה.

שלמה המלך החכם מכל אדם, מזכיר **בַּסֵּפֶר מְשָׁלֵי עֵשֶׂר** פעמים את ענין המוסר. וכך כתוב **בַּפְּסוּק** (פרק ד פסוק יג) **הַחֶזֶק בְּמוֹסֵר אֵל תִּרְךָ נִצְרָךְ כִּי הִיא חֵיפָךָ. וְבִיאֵר הַמְלִכִים** (שם), שהמוסר מחזק את כוחות נפשו שלא יסור מהחכמה, ואפילו שבטבעם הם מתנגדים לה, וזאת על ידי יראת שמים, שכן יירא מלעבור על חוקיה, ומכיון שהמוסר לא מתעורר מעצמו בתוך האדם, צריך להחזיק בו תמיד בלי להרפות.

על **הַפְּסוּק** (משלי פרק יט פסוק כ) **שִׁמְעֵ עֶצְהָ וְקִבְּלָהּ מוֹסֵר לְמַעַן תַּחֲפֹס גְּאֻתְרִיתָךְ, מְבוֹאֵר בְּדַרְשׁוֹת רַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ אַבְנֵ שׁוּעִיב** (תלמיד הרשב"א, פרשת וישב), שחייב האדם ללמוד ולקבל מוסר, כמו שאמר שלמה בפסוקים הללו.

הַחִיִּים הֵם מַלְחָמָה: מבואר **בַּגְּמ'** (סוכה דף גב. קידושין דף ל:) אמר רבי יצחק יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, **שְׁנֵי אַמְרוּ** (בראשית פרק ו פסוק ה) **הַן רַע בְּךָ יֵהִיּוּם. אִמְרוּ רַבִּי שְׁמַעוּן בֵּן לְקִישׁ יִצְרוּ שֶׁל אָדָם מֵתְגַבֵּר עֲלָיו כֹּל יוֹם וּמְבַקֵּשׁ לְהַמִּיתוֹ, שְׁנֵי אַמְרוּ** (תהלים פרק לז פסוק ב) **צוֹפֵה רָשָׁע לְצַדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לְהַמִּיתוֹ, וְאֵלֵמָּלָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹזְרוֹ אֵינוֹ יֹכֵל לוֹ, שְׁנֵי אַמְרוּ** (תהלים פרק לג פסוק לג) **ד' לֹא יַעֲזָבָנִי בְּיָדוֹ וְלֹא יִרְשָׁעֵנִי בַּהֲשֻׁטוֹ.**

ומבואר **בַּחֲבוּת הַלֵּבָבוֹת** (שער יחוד המעשה פרק ה) שהחסידי כונה את מלחמת היצר וחילולתו 'המלחמה הגדולה', וחילו את המלחמה באויבים 'המלחמה הקטנה'. וכדי לנצח במלחמה צריך תחבולות **שְׁנֵי אַמְרוּ** (משלי פרק א פסוק ה) **יִשְׁמַע חֶסֶם יוֹסֵף לָחֹץ וְנִבּוֹן תַּחֲבָלוֹת יִקְנֶה.**

נֹאמַר (משלי פרק א פסוק ב) **לְדַעַת חֲקִמָה וּמוֹסֵר, וּפִירֵשׁ רַבִּינוּ יוֹנָה בְּשַׁעֲרֵי תַשׁוּבָה** (שער ג אות ג) את ההבדל בין חכמה למוסר, שחכמה פירושו - עזיבת העבירות וקיום המצוות בפועל, **שְׁנֵי אַמְרוּ** (דברים פרק ד פסוק ו) **כִּי הוּא חֲקִמְתְּכֶם וּבִינְיָתְכֶם, וּמוֹסֵר פִּירוּשׁוֹ -** לאחר שכבר יודע את פְּרִטֵי המצוות והעבירות, צריך לדעת את הגנות וההפסד

מהעבירות וההתרחקות מהם, וזכירת עונשם.

וְנֹאמַר (דברים פרק ח פסוק יא) **הַשְׁמֵר לָךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֵת ד' אֱלֹקֶיךָ, וְכַתּוּב בְּשַׁעֲרֵי תַשׁוּבָה** (שער ג אות ז), הוזהרנו בזה לזכור את השם יתברך בכל עת, ועל ידי הלימוד האדם להשתדל לקנות לנפשו תמיד ההנהגות המחויבות מן הזכירה, כמו היראה והצניעות וקישוט המחשבות וטכסים המידות. וכן מבואר **בַּחֲבוּת הַלֵּבָבוֹת** (בחשבון העשירי) שצורת העבודה היא להיות שקוע תמיד במחשבה על הקב"ה.

2. אין תורה בלי מוסר

תורה תבלין: מבואר **בַּגְּמ'** (יומא דף עב:) על **הַפְּסוּק** (משלי פרק יז פסוק טז) **לְמַה זֶה מַחִיר בְּיַד כְּסִיל לְקָנוֹת חֻקְמָה וְלֶב אֵין, אוֹי לָהֶם לְשׁוֹנְאֵיהֶן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֻכְמָם, שְׁעוֹסְקִין בְּתוֹרָה וְאֵין הֵן יִרְאֵת שְׁמַיִם. מְכַרִּז רַבִּי יֵנְאִי חָבַל עַל שְׁאֵין לוֹ חֶצֶר, וְעוֹשֶׂה שַׁעַר לְחֻצְרוֹ, וְרַבָּא בִיקֵשׁ מִתַּלְמִידֵיו, שְׁלֹא יִירָשׁוּ פַעֲמִיִּים גֵּיהֵנָם, כְּלוֹמֵר שְׁלֹא יַעֲסֻקוּ בְּתוֹרָה בְּלִי יִרְאֵת שְׁמַיִם, וַיִּפְסְדוּ בְּשֵׁנֵי הָעוֹלָמוֹת.**

עוד מבואר **בַּגְּמ'** (קידושין דף ל:) בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, אם עגע כך מנוול זה משכה לבית המדרש, אם אבן הוא נימות, ואם ברזל הוא מתפוצץ.

ולגבי אותם שלומדים שלא לשמה, אלא כדי להתפאר בתורה, כתב **בַּמְאוּר עֵינַיִם** (פרשת יתרו), על כך שאנשים לומדים תורה בעניון, אך רחוקים מיראת שמים ועבודת השי"ת, והיצר שלהם לא נימוח ולא התפוצץ כלל, וברור שאין להם גם תורה, כי אינם לומדים אותה בשביל לדעת את הדרך בעבודת ד', אלא מתפארים בה ומעריבים טוב ברע. וכתב **בַּנוֹעַם אֵלִימֶלֶךְ** (סוף פרשת יתרו), שלא ילמד חלילה להראות כח לפלוטו לכבוד עצמו, כי אז יחלל את התורה חס וחלילה, ולא יחזיק עצמו במעלות כי על ידי זה יתגלה חרפתו, רק יהיה כל כוונתו לכבוד הבורא ברוך הוא יתעלה ויתהלל.

וכתב הגרי"ס **בַּאִיגַרַת הַמוֹסֵר** שיש שני ענינים בתורה תבלין, כל לימוד תורה הוא תבלין ליצר הרע, וגם כשלומד שור שנגח את הפרה, מועיל לינצל מלשון הרע. ב. ויש תבלין יותר מזה, כאשר לומד את דיני העבירות עצמם, כגון ספרי מוסר ללמוד את תורת היראה מביא לחיזוק ביראת שמים.

והתבטא **הַחַזוֹנ'** (הובא בספר לעבדך באמת סוף חלק ב) שכל גדולי הראשונים חיברו גם ספרי יראה ולא הסתפקו רק בספרי עסק התורה, כי ספרי יראה הם המדריך כיצד לעבוד את ד' כראוי, ולקיים את חובתנו בעולמנו.

קוּדְמֵ הַלִּימוּד: כעת יודע יובן מה שנהגו הרבה מגדולי ישראל ללמוד מוסר קודם לימוד. מנהג **הַחֲתָם סוֹפֵר** (מנהגי חתם סופר פרק ב אות ד) לפני מסירת שיעורו לתלמידים, למד איתם רבע שעה (י"א עשר דקות) בספר חובות הלבבות. ונהג **הַגְּרָשׁ' אוֹיעֵרְבָאֵר זצ"ל** (איש לרעהו פרשת וישב תש"פ) ללמוד בעצמו מוסר 20 דקות לפני שיצא מביתו למסור שיעור לתלמידים. ונהג **הַגְּר' יְהוּדָה צִדְקָה זצ"ל** (דעת יקנים גיליון 277), שהיה מתחיל את השיעור עם חמש דקות מוסר ויראת שמים.

ומפורסם מה שכתב **הַנַּפְשׁ הַחִיִּים** (שער ד פרק א, פרק ו, פרק ז), שאין נכון לעסוק כל היום בספרי מוסר ויראה, כי תורה מה תהא עליה, אלא עיקר הקביעות יהיה בעסק התורה שהן הן גופי תורה, וגם יעסוק ביראת ד' טהורה.

138 אחרית ספר אוסר

מעלה ועדיפות: חשוב להגיש כי 'לימוד מוסר', אין המכוון רק בלימוד הספרים הידועים כ'ספרי מוסר', אלא לכל ספר שמעורר את האדם להאבה וליראה, ובכלל זה תנ"ך, מאמרי חז"ל, וספרי כל גדולי הדורות בנושא מוסר ויראת שמים. ואין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ.

ספר משלי עניינו לְדַעַת חֻקֶּמָה וּמוֹסֵר, לְהַבִּין אֲמֵינָה, לְקַחַת מוֹסֵר הַשֶּׁלֶךְ, צָדֵק וּמִשְׁפָּט וּמִיִּשְׁרֵים וְגו' (משלי פרק א פסוקים ב-ג). וכמו שכתב הגר"א (לבניו באגרותיו הידועה) שיקראו בספר משלי כל יום, והוא יותר טוב מכל ספרי מוסר, וגם ספר קהלת יקראו בכל יום, כי שם מהביל ענייני העולם הזה.

כמה ספרי מוסר מהראשונים והאחרונים התקבלו בעולם הישיבות ללימוד בסדר מוסר: שערי תשובה, חובות הלבבות, מסילת ישרים, ארחות צדיקים. והכלל הוא שיש ללמוד מוסר בספר שמעניין אותו, באותו פרק שהוא מוצא יותר עניין. וכגון ספר העיקרים, פלא יועץ, ספרי החפץ חיים שהם ספרים השווים לכל נפש, ומתאימים במיוחד לדור שלנו (דרכי החיזוק פרק ד). וכן נהוג בישיבות ללמוד נפש החיים במיוחד בשער ד', בו מאריך גדולות ונצורות במעלת לימוד התורה, וכן יש נוהגים ללמוד ראשית חכמה ושבת מוסר.

וכתב **בפלא יועץ** (ערך מוסר) טוב ללמוד פרקי אבות, מוסרי הש"ס, מדרשים, ראשית חכמה, שלה, ועוד. והמדברים בלשון לע"ז לימדו בספר תיקון הנפש שבת מוסר וכדומה.

וכתב **באור ישראל** (אגרת ה) "לחזור מאמרי חז"ל המלהיבים נפש האדם". ו**בשערי אור** (סימן ז) כתב על **רבי יוסף זונדל מסלנט זצ"ל** (רבו של הגרי"ט) שהיה דרכו בקודש לחזור אחר פסוקי יראה ואהבה ועל מאמרי חז"ל המלהיבים ביראה ומוסר.

לפי הדור: כתב הגר"ח **קנייבסקי זצ"ל** (בהקדמה לארחות יושר) שגדולי ישראל כתבו ספרים לחיזוק הדור שלהם לפי צורך הדור והנסיגות שהיו בו, וכן בספרו הוא ליקט ממאמרי חז"ל, לפי השאלות ששאלו אותו על הסיבות והנסיגות שיש בדורנו, וכך יביא לחיזוק האמונה ויראת שמים ותורה ותפלה ומדות טובות. ואמרו חז"ל הכל מסייעין למלאכת שמים, ומסיים בענותנותו 'אל תסתכל באומרו, אלא במה שנאמר בו'.

וסיפר הגר"ד **רבי יפה זצ"ל** (מפי תלמידו) מעשה בבחור ששאל את הגר"ר **שלמה זולבה זצ"ל** האם ללמוד ספרים של גדולי דורנו במקום הספרים המקובלים, מפני שהוא לא מתחבר אליהם, וענה שיכול ללמוד ספרי מוסר של דורות האחרונים. שאל אותו הבחור הרי **רבי זלמה מוולאז'ין זצ"ל** אמר לר' ישראל 'מסילת ישרים' היא מנהלך? והשיב שהלומד ספרי דורנו צריך לדעת שיש לו חסרון מעלה בכך שהוא לא מתחבר לספרים המקובלים, וכך בסוף הוא יזכה ללמוד גם בהם.

רשימה מומלצת: המשגיח בישיבות "נתיב הדעת" ו"דעת אהרן" הגר"ר **רבי נפתלי קפלן שליט"א** תלה מודעה בישיבה עם פירוט רשימת ספרי מוסר שמומלץ ללמוד בהם בסדר מוסר (בנוסף לספרי מוסר שרגילים ללמוד בהם בסדר מוסר בעולם הישיבות).

ואלו הם - לב אליהו, נפש שמשון, שיחות מוסר מר' חיים שמואלביץ, שפתי חיים, פחד יצחק, אור יחזקאל, עלי שור, ספר המספיק לעובדי ד', שלה, לקח טוב, שלל רב, טללי אורות, העמק דבר, עבד המלך, מלא העומר, מדרש רבה, ילקוט שמעוני, אור יחזקאל, ספרי השיחות-בעלי המוסר.

ודבריהם הובאו **במשנה ברורה** (סימן א ס"ק יב, וציון בשער הציון ס"ק כו לברכי יוסף וחי' אדם). שצריך האדם לקבוע לו עת ללמוד ספרי מוסר בכל יום ויום אם מעט ואם הרבה, כי הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו, ותבלין היצר הרע הוא תוכחת מאמרי חז"ל.

בשו"ע הרב (הלכות תלמוד תורה פרק ג סעיף ד), מנה בין הלימודים המביאים לידי מעשה, שצריך ללמוד בכל יום כשקובע עיתים, שו"ע בהלכות המצוות, הגדות ומדרשים, וספרי מוסר על פי חז"ל. וכן **בחוק לישראל** שתיקן החיד"א מופיע גם חלק מוסר בכל יום.

מבואר מדברי הפוסקים שיש חיוב ללמוד מוסר, והחיוב מוטל על לומדי התורה, יותר מעל בעלי בתים, כי הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו. כמה מקורות בנושא זה, הובאו **מפסקי תשובות** (סימן א ס"ק טו ובהערות שם, סימן קנה הערה 17-16).

עשרת ימי תשובה: כתב **המטה אפרים** (סימן תרג סעיף ד) ללמוד בעשרת ימי תשובה שערי תשובה, וספר הישר, וכל ספר שמשפיע התעוררות לתשובה. ולא ילמד רק בספרי מוסר, כי בסוף לא ישיפיע עליו כלל, כמו תרופה שמתרגלים אליה, אלא ילמד מעט כל יום, עד שירגיש תורה בכל זמן שיכול.

והדרך האמיתי שבו בחר ד' יתברך, לפני תחילת לימודו בכל עת, יתיישב לפחות זמן מועט ביראת ד' טהורה בטהרת הלב, להתבודדות על חטאיו מעומק הלב, ליטרה מעונותיו בהרהורי תשובה, כדי שהלימוד יהיה בקדושה וטהרה, ויכוין בעת עסקו בתורה הקדושה, להתקשר ולהתדבק בהקב"ה ובדיבורו וברצונו יתברך שמו.

3. חיוב הלכתי ללמוד מוסר

בכל יום: כתב **הברכי יוסף** (או"ח סימן א סעיף ט), ראוי לכל תלמיד חכם לקבוע עת לפעם בפעם ללמוד מוסר, כי כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו (סוכה דף נב). ואדם המחדש בתורה, קרוב שיגיבה ליבו וכיוצא, ובכלל מה שאמרו (קידושין דף ל:): תורה תבלין ליצר הרע, הוא תוכחת מוסר.

וכתב **החיי אדם** (חלק ב-ג כלל קמג סעיף א) פשוט שיש חיוב גמור על כל אדם, ללמוד בכל יום בספרי היראה אם מעט ואם הרבה, והוא יותר חיוב מכל הלימודים, ואפילו אם יתבטל מחמת זה משאר הלימודים, כי מה תועיל לו התורה, אם אין דעתו לקיים. ומאידך לא מועיל יראה בלי לימוד התורה, שאינו יודע מה לעשות, ולכן צריך ללמוד תורה בכל זמן שיכול.

בעבודת השם, אפילו שכולם מודים שזה העיקר, כי הם בטוחים שהדברים פשוטים ואין מה להעמיק בהם, ונגרם מכך שהעסק בלימוד ספרי עבודת ד' נותר לאלו ששכלם גס ולא חכם, ואין מי שיודע לעבוד את ד' כראוי, כי 'מאין תבוא החכמה הזו בלב האדם אם לא יבקשנה'. ובאמת האדם חייב לעיין בדברים אלו, לדעת מה הם, וכיצד לקנותם.

ומבאר המסילת ישרים, שכל אדם חייב לדעת שהחיים הם מלחמת תמילת פנים ואחור, העוני העושר השלוח והיסורים, ולכן הוא חייב חיזוק תמידי. וראוי לאדם שכל פנייתו תהיה רק לבורא יתברך, ולא יהיה לו שום תכלית אחר בכל מעשה שיעשה קטן כגדול, כי אם להתקרב אליו יתברך.

בספר **תנועת המוסר** (להרב כץ תלמיד הסבא מסלבודקה, 5 כרכים, חלק א עמוד 61) מביא הרבה ציטוטים ממחברי ספרי יראה - ביניהם: רבינו בחיי, רבינו יונה בשערי תשובה, מסילת ישרים, ועוד, שדיברו בהקדמה לספריהם על הצורך ללמוד מוסר, והסיבה שהביאה אותם לכתוב ספר על מוסר היתה, מכך שראו את ירידת הדורות, ולכן התעוררו לחבר ספר שיעורר את הלבבות להתחזק בעבודת הש"ת ויראת שמים.

שו"ע לעבודת הלב: והגדיר הגר"ח מבריסק זצ"ל לבנו **הגר"ח מבריסק זצ"ל**, על ספר חובות הלבבות, שהוא שו"ע של האידישקייט, איך הלב צריך להיות.

לפי דבריו נזכר לומר, שספרי המוסר הם שו"ע לעבודת הלב ויראת שמים, וכשם שיש חיוב ללמוד ספרי הפוסקים (והתבאר בהרחבה בגיליון מספר 401) לדעת כיצד לנהוג במעשה המצוות, כך באותה מידה יש חיוב ללמוד ספרי מוסר לדעת כיצד לנהוג בעבודה שבלב. ומסופר על גדולי ישראל שקראו ל'סדר מוסר' סדר יראת שמים.

5. תנועת המוסר

חיזוק והתעוררות: לפני קרוב ל-200 שנה חידש **רבי ישראל ליפקין מסלנט זצ"ל** את תנועת המוסר, בהשפעת רבו המובהק **רבי יוסף זונדל מסלנט זצ"ל** תלמידו של **רבי חיים מוולז'ין זצ"ל**. ההתעסקות ביראת ד' ומוסר היתה מקדמת דנא, וכן ספרי מוסר היו כבר בזמן הראשונים, תנועת המוסר לא חידשה את עצם המושג, אלא עוררה וחיידשה את לימוד המוסר בעסק גדול.

ניתן לפרט כמה נקודות בולטות שחידשה תנועת המוסר: לימוד בספרי מוסר בציבור בזמן קבוע (דרכי החיזוק גיליון 600 עמוד 25), 'יסוד ויבסוס' 'בית המוסר', לימוד מוסר בשפתיים דולקות (על דרך לשון הפסוק משלי פרק כו פסוק כג שִׁפְתַיִם דִּלְקִים), ברעיון נכון ולב נרגש, ועוד (אור ישראל איגרת ב, איגרת ו).

ידוע תשובת הגר"י סלנטר לאדם שהיה לו רק מעט זמן ללמוד ביום, והורה לו להעסיק ללמוד מוסר מאשר לימוד התורה, כי כאשר ילמד מוסר הוא יגלה שיש לו יותר זמן ללמוד, ויזכה ללמוד גם הרבה תורה. והיה מעורר לעשות חשבון הנפש שעל האדם לייסר את עצמו, ולהתמקד בבין אדם לחברו בנוסף לבין אדם למקום, וצריך להגיע לדרגת פלצות באלול מאימת הדין.

פולמוס המוסר: בדורות עברו היה פולמוס נרחב סביב לימוד המוסר, וכתב **בספר הדור והתקופה** (עמוד לה) **הגר"ר**

בעצמו כי באו אל קרבו, לקרבו לעבודת הבורא ולהשיבו אל אביו שבשמים, וילמד מסכת יומא ושו"ע ונושאי כליו בענייני דיומא.

וכתב **המשנה ברורה** (סימן תרג ס"ק ב, שער הצינון ס"ק ו), בשם **הרא"ש** בעשרת ימי תשובה צריך לקרוא את אגרת התשובה של רבינו יונה. וכתבו **האריז"ל והגר"א** (בכמה מקומות במשלי, ובמעשה רב) שחייב ללמוד בספרי מוסר כל השנה. וגם הרא"ש מודה לדבריהם, אלא שבעשרת ימי תשובה יזרז ללמוד אגרת התשובה שמיוחד לעניי תשובה.

4. התועלת בלימוד מוסר

אינספור מקורות: כאמור, חשיבות לימוד המוסר מפורש באינספור מקורות במשך כל הדורות (תנ"ך, מדרשי ומאמרי חז"ל, ראשונים, אחרונים, עד ימינו אנו), וכתבו הפוסקים שיש חיוב גמור על האדם ללמוד מוסר כדי להגיע ליראת שמים, לחשב את דרכיו ולאסוף עצות למלחמת היצר, והובא בהרחבה בספרי **החזק במוסר** (מכמה מחברים), ציטוטים מכל העדות והחוגים בכלל ישראל, שמסכימים שצריך ללמוד מוסר.

והורה **הבעל שם טוב זי"ע** (צוואת הריב"ש פרק יא אות א אות יג), העיקר ללמוד בכל יום שיעור מוסר הן רב הן מעט. ומבאר, שהיצר לא אומר לאדם לא ללמוד בכלל, כי האדם לא ישמע לו מכיון שלא יהיה חשוב בעיני הבריות ולא יקרא למדן, ולכן הוא משכנע אותו להימנע מלימוד שמביא אותו ליראת שמים, כגון מוסר והלכות המבוארות בשו"ע, אלא רק גמ' ומפרשים.

וכך אמר **המלאך המגיד לבית יוסף** (מגיד מישרים סוף פרשת בהר) ו"תקרא מרגניתא דבי רב בכל יום וכו' וגם כן תקרא קריאה אחת מספר חובות הלבבות, להכניע את היצר הרע ולהשפילו מתקפו". וכתב על כך **הגר"א איצלה בלאזר זצ"ל** (אור ישראל שערי אור) דברים מבהילים, שהבית יוסף החסיד הקדוש מוסר רגע מהרהור בתורה, הצטווה ממלאך ללמוד מוסר ולעשות חשבון הנפש, ומה נענה אזובי הקיר, ואין אדם שיכול לפטור עצמו מלימוד מוסר בכל יום ממש.

תמיד: כתב **בפלא יועץ** (מערכת מוסר) צריך ללמוד ולשמעו מוסר ולהתמיד בה, ואפי' לחזור על אותו ספר כמה פעמים, ומי שאינו מתמיד ללמוד מוסר לא טעם טעם יראת חטא, ואף אם ישמע או ילמוד פעם ביובל, אינו פועל לו ואינו מעורר כלל. ובשם **החכם סופר** מובא, שהעיד על עצמו כי ביום שאינו לומד מוסר, הוא מרגיש התקררות ביראת שמים.

ומביא **החיד"א** (שם הגדולים מערכת ספרים אות ה, הובא בכף החיים אור"ח סימן קנה ס"ק ו) שמקובל בידו, כשהמהרש"ל היה רב ואב"ד, ציוה למוכיח אחד לבוא אליו כל יום להוכיח אותו כאחד האדם, ובשעת התוכחה ישב ושמע את דבריו ביראה ופחד. ומסיים החיד"א שמכאן צריך ללמוד כל אדם להקדיש לפחות מספר דקות בכל יום ללימוד מוסר, ולקיים את **הפסוק** (משלי פרק ג פסוק יא) מוסר ד' גנְי אֵל תִּמְאָס.

תוכחת מאמרי חז"ל: כתב **הרמח"ל במסילת ישרים** (בהקדמה ובפרק א), החכמים מעמיקים בכל מיני חכמות בחולין ובקודש. אך כמעט אין חכמים שמעיניים מעמיקים

שיטת המוסר מתחלקת לכמה שיטות, קלם - שליטה עצמית, סלבודקא - גדלות האדם, נובהרדוק - שפלות האדם מול גדלות הבורא, ולא להתפעל מכל המפריעים לעבודת השי"ת.

וחשוב להדגיש מה שהיה מעורר תמידין כסדרן המשגיח הג"ר שלמה וולבה זצ"ל שכל בעלי המוסר שהכי היו אנשים שמחים. ומי שטוען שמוסר מביא לידי עצבות, אינו לומד בדרך הנכונה.

ואמר הגרי"ג אדלשטיין זצ"ל (דרכי החיזוק גיליון 600 פרק א, ועוד) שצורת לימוד המוסר צריך להיות במתיקות וסקרנות. עדיף שפתיים דולקות, אך גם בכל צורה הלימוד משפיע, או בקול כפי שמקובל בישיבות, או בשקט כל אחד לפי טבעו, והעיקר ללמוד בספר שמושך אותו ומעניין אותו, שמרגישים בו טעם, וכל מה שיותר מעניין יותר מרתק, יותר משפיע, ואם לא מרגיש טעם אלא לומד מתוך כפייה עצמית, זה לא משפיע אלא אדרבה יהיה יותר גרוע, כי אם עושים דבר מתוך שעמום וכפייה, זה גורם לשנאת הדבר. גם בספר עצמו אם ישנם חלקים שאינם מעניינים אותם שידלג עליהם. ספרי מוסר אינם רק דברי תוכחה, אלא יש בהם הרבה ידיעות מעניינות, ואפשר ללמוד אותם כמו לימוד בקיאות לקבל ידיעות חשובות.

והוסיף שלימוד מוסר כולל בתוכו את החלק של הידיעה והחלק של ההתעוררות. הידיעה - של גדלות הבורא, יראת שמים, זכירת השם, וחובות הלבבות, וכל השש מצוות תמידיות שצריך לזכור אותם במחשבה, כפי שכתב בספר החינוך, והביאם הביאור הלכה (סימן א), וכלי לימוד מוסר לא ידע בכל שנשכל. וההתעוררות - להתחזק על ידי חשבון הנפש ודברי התוכחה לקיים את כל המצוות התלויות בלב. קביעות של מוסר אפילו קביעות קטנה של דקה ביום, כגון לימוד ספר שמירת הלשון כמה שורות ליום, ודאי משפיעה, ובדוק ומנוסה שעל ידי הלימוד הופך לאדם אחר.

וכשנשאל הגרי"ג על ידי הג"ר רבי דב יפה זצ"ל מדוע המוסר חלש היום, השיב הגרי"ג, ראשית כי לא מחשיבים את זה, ושנית, רוצים לקיים מיד כל מה שלומדים, כגון מידת הזכירות במסילת ישרים, ולא מצליח להיות זהיר מיד וזכר ומתיאש, אך אינו יודע שקודם צריך ללמוד את הידיעות, וכמו שכתב במסילת ישרים' בהקדמה, שאחרי החזרה ורוב ההתמדה אז על ידי הידיעות הידיעה משפיעה למעשה על ההנהגה. עוד אמר כי שמע שיש כאלה שמתביישים לבוא לסדר מוסר בישיבה, אך למרות זאת לפום צערא אגרא, וגם יש בזה זיכוי הרבים שמשפיע על אחרים לבוא ללמוד.

היטיב להגיד זאת הג"ר רבי טוביה פולק שליט"א במאמרו המיוחד (פורסם בידת השבוע י"ז טבת תשפ"א עמוד 8-9, ניתן לקבלו במערכת הילכתא) שמהות לימוד המוסר הוא לקבל מבט רוחני ואמיתי על כל מה שקורה בעולם, לימוד המוסר מחנך את עצמיות האדם ולא רק מאלץ אותו לעשות פעולות ולבו כל עמו. יראת שמים פירושה לחיות עם העולם הבלתי נראה, אין סוף דרגות להגיע לקיום המאמר שוית' ד' לנגדי תמיד. אין מושג לקנות יראת שמים בלי מוסר. כדי להתחבר למוסר צריך ללמוד כל יום, בספרים הקרובים ללב.

בתמונה: גן המבוכה
כתב הרמח"ל, במסילת ישרים פרק ג': "נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא. ותכשיו משנברא יפשפש בעמיו... הא למה זה דומה? לכן המבוכה, הוא הגן הנטוע לחצוק, הידוע אצל השרים שהנטיעות עשויות כתלים כתלים וביניהם שבילים רבים נבוכים ומעורבים, כולם דומים זה לזה והתכלית בה הוא להגיע אל אכסדרה אחת שבאמצעם."

אליקים שליזינגר שליט"א בשם הגרי"ז זצ"ל שכל הפולמוס סביב שיטת המוסר ביהדות רק לגבי הנקודה האם לקבוע ללימוד המוסר סדרים ביישבות, אבל כולם סברו פה אחד שיש חיוב בעל האדם ללמוד מוסר כל אחד לפי מה שהוא וביאר כן באריכות בספר פולמוס המוסר (לרבי דב כץ), והוסיף שכל הפולמוס היה סביב קביעות סדרי המוסר שמה יהיה על חשבון לימוד התורה, ועל חידושים מסוימים בתנועת המוסר, וחששו שמה תהפוך לכת בפני עצמה, ועוד טעמים, אך לא חלקו על עצם היסוד של לימוד המוסר. ומעשה שהיה ששאלו את אחד מגדולי ישראל האם הוא מתנגד למוסר, והשיב שלמתנגדי המוסר הוא מתנגד יותר. וידוע שהחפץ חיים היה מעורר מאוד ללימוד המוסר, וכפי שראויים בכל הספרים שלו, ומטו משמיה שיישיבה שלא לומדים בה מוסר לא שווה אפילו קמצוץ טבק.

וסיפר הגרב"מ אזרחי שליט"א (בהספדו על הגרי"ג אדלשטיין זצ"ל) ששאל פעם את ידידו הגר"ד סולובייצ'יק זצ"ל מדוע אביו הגרי"ז מברסק זצ"ל התנגד ללימוד מוסר, והשיב שלהיפך לא היה לילה שאביו הלך לישון בלי לימוד מוסר. ותמיד בברסק היה ענין גדול ללמוד מוסר, אלא שלא עשו את זה במסגרת סדרי הישיבה.

והעיד הג"ר אורי וייסבלום שליט"א (משגיח ישיבת נחלת הלויים) ששמע מהגרא"מ שך זצ"ל, שפעם היה ויכוח בשיטת לימוד המוסר, אבל כהיום אין חולק בנחיצות המוסר, ומי שלא לומד מוסר אין בו אפילו לחלוחית של יראת שמים.

6. כיצד ללמוד מוסר

שיטת ומהלכים: בדורות האחרונים התחדשו שיטות שונות כיצד להתחזק בעבודת השי"ת, וניתן לחלק זאת לשני חלקים עיקריים, שיטת החסידות ושיטת המוסר. וההבדל העיקרי ביניהם, שיטת החסידות מתמקדת ברוממות וגדלות הבורא, וכך דרך העבודה היא בהתעלות ודביקות, ורוממות ושמחה. ואילו שיטת המוסר מתמקדת להרגיש במוחש יראת שמים ולעמוד ביראה והכנעה לפני המלך, ובחשבון הנפש לראות מה טוב ומה טעון תיקון.

משיב כהלכה

ההגרלה השבוע על 100 שקל מזומן הזוכה בהגרלת גיליון 401 בסך 100 שקל מזומן האברך החשוב הר"ר דניאל כהן שליט"א כולל אברכים מודיעין עילית

שאלה: מהו גדר האיסור להפסיק ממשנתו?

האם ההפסק הוא איסור גמור או מידת חסידות, האם מותר להפסיק לצורך אכילה ושתיה וכדומה, האם מותר להפסיק לצורך מצוה עוברת (אמן, קדושה, ברכו, מודים, ברכת כהנים, י"ג מדות, ברכת ברק ורעם) ושאינה עוברת (צדקה וכדומה)?

מקורות: משנה (אבות פרק ג משנה ז), גמ' (עבודה זרה דף ג: חגיגה דף יב: מועד קטן דף ט:), רבינו חננאל (יומא דף ט:), זוהר (תלמוד תורה פרק ג הלכה ג-ד), שו"ע (י"ד סימן רמו סעיף יח, או"ח סימן פט סעיף ו), ט"ז (י"ד סימן רמו ס"ק ו), יוסף אומץ (עמוד 268), חרדים (מצות לא תעשה מדברי סופרים התלויות בפה פרק מז אות ה), שולחן ערוך הרב (הלכות תלמוד תורה פרק ד הלכה יא), שער הציון (סימן רפה ס"ק יא), ובהם נהגה (פרק ד עמוד צד).

במדור זה מופיעה שאלה שבועית בנושא הגיליון הבא, כל מי ששולח תשובה נכונה על השאלה נכנס להגרלה. ההגרלה על דעת רבני המפעל. התשובות המובחרות ישולבו במידת האפשר בגיליון הקרוב.

בכדי להשיב ולהכנס להגרלה, מספיק לעיין במראה מקום אחד! נא לשלוח את התשובות עד יום ראשון הקרוב בערב (תשובה שתגיע אחרי יום ראשון תכנס להגרלה הבאה). בצירוף פרטי המשיב (שם, טלפון, מקום לימוד), באחת מהאפשרויות הבאות:

1. בקו 'הילכתא' טלפון 02-5377085 שולחה 4
2. בעמדות 'נדרים פלוס' ו'קהילות', קופת 'הילכתא' - 'עומק הפשט'
3. בחדר 'קול הלשון', ישיבת מיר ירושלים, תיבת 'הילכתא'
4. בפקס מספר 1532-6507823
5. במייל 5047867@gmail.com

לע"נ הרה"ג ר' נחמיה בן ר' ברוך בקר זצ"ל נלב"ע י"ג תמוז תשע"ה ואשתו האשה החשובה מרת פרומא בת-ציון בת ר' אפרים הכהן ע"ה נלב"ע י"ב תמוז תשע"ב ת.נ.צ.ב.ה.

סיכום הגיליון:

דינים העולים

- חיוב לימוד מוסר:** האדם נמצא כל ימי חייו בתוככי המלחמה החזקה, ולכן חובה עליו ללמוד בכל יום ספרי יראה מוסר להתחזק תמיד בכל כחו בעבודת ה'. והוא יותר חיוב מכל הלימודים, ואפילו אם מחמתו יתבטל מלימוד אחר, כי אם אין יראה אין חכמה.
- שיעור:** דבריו הפוסקים לא מפורש שיעור זמן לחיוב לימוד מוסר, וכך לא קבעו מועד מסוים מתי חייבים ללמוד. והעיקר שיתחזק בעבודת השי"ת לכל הפחות זמן מועט. עיקר עיסוקו יהיה בלימוד התורה וקצת בלימוד המוסר, ולא ילמד יותר מדאי מוסר שאז כבר אין הנפש מתפעלת.
- זמן:** בישיבות קבעו סדר מוסר חצי שעה ביום, ומי שאין לו זמן ילמד לפחות 5 דקות ביום. והרבה גדולי ישראל נהגו ללמוד מוסר זמן קצוב קודם לימוד התורה.
- פולמוס המוסר:** גדולי ישראל בכל הדורות קבעו פה אחד שצריך ללמוד מוסר, הגרי"ס חידש את צורת לימוד המוסר, והתעורר הפולמוס האם לקבוע לכך סדר מיוחד בישיבות.
- מה ללמוד:** הספרים המקובלים הם שערי תשובה, חובות הלבבות, מסילת ישרים, ארחות צדיקים, ועוד. והורו גדולי דורינו שכל אדם ילמוד מה שמעורר אותו לחיזוק בעבודת ה' ויראת שמים. ככל שנהנה יותר מהספר, יושפע יותר.

עדכוני הלכה

שמענו ותיי נפשינו

קיימת הקלטה נדירה של המשגיח הגה"צ רבי אליהו לופיאן זצ"ל כשהוא לומד מוסר בהתפעלות בספר שערי תשובה שער א אות ב (מתובת ודע כ...), הקלטה נוספת בשעת מסירת שיחה בשפת האידיש. ניתן להאזין בקו הילכתא טלפון 02-5377085 שולחה 1, כמו כן ניתן להשיג במערכת הילכתא.

קיימת סדרת שיחות מאת המשגיח הגה"צ רבי מאיר טוביה פולק שליט"א בדבר חיוב לימוד המוסר, והרבה ששמענו את השיחות התחזקו בלימוד המוסר, לשמיעת השיחות בקול הלשון ניתן לחייג < 073-2951201 < 2 < 42 < 3.

נושא הגיליון הבא:

'המפסיק ממשנתו'

טלו חלק בזיכוי הרבים העצום, והשתתפו בהוצאות הגיליון הבא

הגיליון נועד לעורר את לב הלומדים, נא לא לסמוך על הדברים הלכה למעשה בלי לעיין במקורות

הגיליון הוקדש לעילוי נשמת

האור החיים הקדוש רבינו חיים בן עטר זצוק"ל נלב"ע ט"ז תמוז תק"ג ת.נ.צ.ב.ה.

הילכתא

לדעת לחיות מהלכה

- גיליון שבועי עומק הפשט
- שיעורים ימי עיון
- בית הוראה טלפוני
- בירורי הלכה אקטואליים
- קו מידע הלכתי
- חוברות הדרכה

מכון הילכתא 02-535-0-535

מענה אנושי בית הוראה מערכת הגיליון

קו מידע הלכתי

02-5377-085

שולחן ערוך הרב 5047867@gmail.com

פקס: 02-6507823

ניתן להאזין לשיעורים, הודעות, עדכונים, רישום להגרלות, ועוד...